

Особливості лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи щодо встановлення ознак розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті

Ірина Савченко

Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5815-7464>, e-mail: sumy@nncise.org.ua

Олена Кумеда

Канд. філол. наук, доц., Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6879-1388>, e-mail: olenakumeda@gmail.com

Порушено питання семантико-текстуальної експертизи у зв'язку з актуалізацією досліджень з установа інформації, що відповідає ст. 161 КК України. Звернуто увагу на специфіку такого різновиду експертизи в умовах російсько-української війни. Унаочнено окремі підходи лінгвістичного аналізу мовного матеріалу.

Ключові слова: висловлювання; релігія; лінгвістична експертиза; семантика; синтаксема.

Features of the Linguistic (Semantic-Textual) Expertise Regarding the Determination of Signs of Incitement to Religious Hatred and Enmity

Iryna Savchenko, Olena Kumeda

The author raises the issue of semantic and textual expertise in connection with the actualization of research on establishing information that corresponds to Article 161 of the Criminal Code of Ukraine. Attention is drawn to the specifics of this type of expertise in the context of the Russian-Ukrainian war. Certain approaches to linguistic analysis of language material are illustrated.

Keywords: statements; religion; linguistic expertise; semantics; syntactemes.

Російсько-українська війна стала логічним продовженням не тільки війни, розпочатої РФ проти України 2014 року, а й протистояння православних церков проукраїнського (ПЦУ КП) та проросійського (УПЦ МП) спрямування, розпочатого ще в XVII ст., коли внаслідок Переяславської угоди 1654 р. московський уряд намагався всілякими способами поширити владу Московського патріарха на Україну. Із початком війни загострилася проблема формування власної незалежної церкви для сучасної України, утвердження позицій цієї церкви вийшло далеко за межі таких важливих аспектів, як ментальне утвердження проукраїнського орієнту на національної самоідентифікації, престиж держави на міжнародній арені. Воно стало питанням національної безпеки, чим актуалізувало лінгвістичні семантико-текстуальні експертизи щодо встановлення в писемно-мовленнєвих та усно-мовленнєвих повідомленнях ознак розпалювання релігійної ворожнечі.

Зважаючи на останні спостереження фахівців Центру Разумкова, «можна констатувати

погіршення стану міжрелігійних і міжконфесійних відносин, порівняно з 2021 р.»; за результатами як репрезентативного опитування громадян, так і фокус-групових дискусій дійшли висновку, що «напруженість у відносинах найбільш виражена між вірними ПЦУ і УПЦ (МП)» [1, с. 107]. Означену напруженість промовисто демонструють текстові матеріали, які потрапляють до експерта-лінгвіста у зв'язку з потребою семантико-текстуальних досліджень зазвичай на предмет розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті або образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями (ч. 1 ст. 161 КК України [2]). Об'єктом дослідження в такого роду експертизах переважно є або текстові повідомлення у соцмережах, або тексти стенограм відеоматеріалів, розміщених на інтернетплатформі відеохостингу YouTube тощо; серед адресантів — як клірики (духівництво) УПЦ (МП), так і пересічні громадяни, прихильники цієї церкви.

У результаті проведених досліджень було встановлено, зокрема, що духівництво УПЦ

(МП) удається до вкрай негативних оцінок як очільника Православної церкви України митрополита Єпифанія (світське ім'я — Сергій Петрович Думенко), дискредитує його як високопоставленого служителя церкви, так і самої ПЦУ (КП) та її прихильників як неповноцінної, меншовартісної релігійної спільноти, піддаючи сумнівам факт функціонування Православної церкви України як церкви.

Аналізування досліджуваного матеріалу показало, що представники УПЦ (МП) обґрунтовують *релігійну перевагу* однієї церкви порівняно з іншою — ПЦУ, зокрема, доводячи *неповноцінність* останньої. Так, адресанти, покликаючись на думку інших помісних церков, які начебто «не признают ПЦУ», піддають сумнівам не тільки канонічність ПЦУ, тобто засадничі принципи заснування, функціонування (такі як «*апостольская преемственность (непрерывная череда рукоположений (хиротоний) епископов к поставленным Иисусом Христом апостолам)*» та «*Евхаристия (причащение)*» відповідно, й визнання останньої іншими православними церквами), а взагалі факт існування означеної церкви як такої: «*То есть, если есть сомнения в апостольском преемстве, значит есть сомнения в Евхаристии и вообще в церкви*». Окрім зазначеного апелювання (чи покликання), адресанти можуть застосовувати лінгвістичний прийом прихованої антитези «я / ми — «ПЦУ» за принципом «я — вони», «ми — вони», «наш — їхній», «свій — чужий», «друг — ворог», «добрий — поганий», де «я / ми / свої / друзі» протиставляють свою релігійну спільноту іншій, зокрема, за допомогою контекстуальних антонімічних конструкцій, наприклад: «*у нашей церкви безупречная апостольская преемственность, она признаётся всеми церквями*» — «*у ПЦУ — сомнительная*»; у цьому контексті риторика обґрунтування релігійної переваги однієї церкви над іншою досягає апогею шляхом застосування спонукальної конструкції: «*Давайте мы уделим им хиротонию, рукоположим их — и проблема решается, они станут церковью*».

Зазвичай адресанти-клірики вищого рангу вишукано стримані в доборі мовних засобів щодо своїх опонентів із ПЦУ (КП), така позір-на імпліцитність мовленнєвої агресії, однак, не змінює суті висловлювань, їхнього відверто образливого характеру. Так, твердження «*Епифаний — мирянин (последователь христианства,*

активный член Церкви, но не принадлежащий ни к клирикам, ни к монашествующим)», тож такий, що не належить до категорії духовництва (кліриків, що являть собою окремий соціальний інститут), маніфестує не тільки дискредитацію очільника Православної церкви України (Святійшої церкви України), а й самої ПЦУ, тим самим урельєфнюючи сумніви щодо її легітимності й формуючи в адресата уявлення про меншовартість, неповноцінність ПЦУ, а отже, ображаючи почуття вірян — парафіян ПЦУ. Інші представники духовництва УПЦ (МП) часто менш виважені, що декларують уповні експліцитні прояви мовленнєвої агресії останніх: «*У Думенка залишилися крихти совісті?*» — «*Що тут скажеш? Хвора людина*» (про митрополита Єпифанія); «*сумасшедшие озлобленные и откровенно бесноватые люди*», «*скопище "БЕЗБОЖНИКОВ"*», «*хто ходит у секту*», «*розкольники*» (про вірян ПЦУ). Наведені приклади якнайкраще унаочнюють один із поширених прийомів сучасної публічної комунікації — «навішування ярликів», який реалізує стратегію дискредитації, пов'язаної з намаганням окремої групи осіб створити позитивний образ «своїх» через представлення негативного образу «чужих».

Спостережено, що з-поміж так званих чужих можуть опинятися ієрархи світового рівня, наприклад, патріарх Варфоломій, щодо особи якого було зафіксовано негативні, різно іронічні характеристики («так званий вселенський», «*а він Вселенський, тобто на всі галактики, на всі планети, на всі зірки він є патріарх*»); вістря іронії ж спрямоване насамперед на посутнє обниження авторитету ПЦУ у світлі останніх подій: «*... я думав, що із зникненням стародавньої Греції зникнуть ці легенди і міфи, ні вони існують до сьогодні. Один з цих міфів — це надання оцього псевдотомосу*»; «*це ніяка не автокефалія, вступила до ладу звичайна грецька дволикість говорити одне, думати друге, а робити третє*». Негативна оцінка надання томосу про автокефалію Православної церкви зводиться до заперечення цього факту, представлення його як чергового репрезентанта грецької міфології: застосовуючи лексему «міф» та префікс «псевдо», адресант фактично називає його несправжнім, удаваним, чимось вигаданим, ненайним, фантастичним, водночас удається до негативного оцінного судження щодо греків як

етносу. Наведене засвідчує змістову різноплановість текстового матеріалу, яка може бути підставою для висновку як про лінгвістичні ознаки розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті, образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, так і припущення національної честі та гідності греків.

Практика встановлення інформації, що відповідає ст. 161 КК України [2], не є новою, однак новий виток протистояння церков проукраїнського (ПЦУ КП) та проросійського (УПЦ МП) спрямування зумовлює значну актуалізацію лінгвістичних (семантико-текстуальних) досліджень такого характеру, що, поза сумнівами, сприяє вдосконаленню

науково-методологічного підґрунтя означеного напряму судово-експертної діяльності.

Перелік джерел посилання

1. Війна і церква. церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. (Інформаційні матеріали). Центр Разумкова. Київ, 2022. С. 107. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf (дата звернення: 21.03.2024).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>. (дата звернення: 21.03.2024).